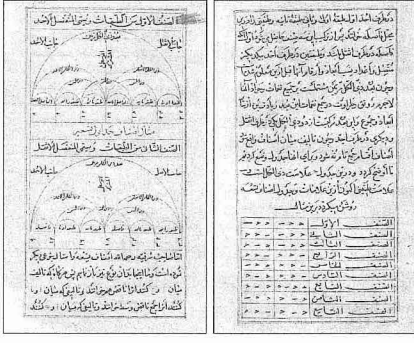

Maqâşidü'l-elhân'dan iki sayfa (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3656, vr. 71^b-72^a)

tasnif yapma yollarının ele alındığı onuncu bölümü, tellerde tercîât nakreleri sayılarını tesbit etme yolları ve alışılmamış akortlar gibi konuların anlatıldığı on birinci bölüm takip eder. On ikinci bölümde hânendelik eğitimi, birleşik ve ayrı terkipler, şedler ve mûsikide cem' konuları üzerinde durulur. Hâtimedede ise mûsiki aletlerinin isimleri ve sınıflandırılması, mûsiki öğrenmeye yeni başlayanların uyması gereken meclis âdâbı konuları anlatıldıktan sonra eser bestekârlık üzerine kaleme alınmış şiirlerle sona erer.

Maqâşidü'l-elhân'ın onu Türkiye dışındaki kütüphanelerde (bu nüshalar için bk. Münzevî, V, 3907-3908; Shiloah, s. 173; Bardakçı, s. 143), ikisi de Türkiye kütüphanelerinde (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3656; TSMK, Revan Köşkü, nr. 1726) olmak üzere on iki nüshası tesbit edilmiştir. Eser, Meşhed'deki Kütüphâne-i Rızâvî'de bulunan nüshalardan biri (nr. 539) esas alınarak geniş açıklamalarla birlikte Taki Bîniş tarafından iki defa yayımlanmıştır (Tahran 1344 hş./1966, 1977).

BİBLİYOGRAFYA :

Ethé, *Catalogue*, I, 1060-1064; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâyçân*, Tahran 1314 hş., s. 261; B. R. D'erlanger, *La musique arabe*, Paris 1939, IV, 513; Abbas el-Azzâvî, *el-Mûsîka'l-'Arabiyye fî 'ahdi'l-Moğol ve t-Türkman*, Bağdad 1951, s. 59-60; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 108; Münzevî, *Fihrist*, V, 3907-3908; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 172-174; M. Kemal Özgür, "Hâce Abdülkâdir Marâğî'nin Manzum Bir Arzî-hâli", *Kemal Çığ'a Armağan*, İstanbul 1984, s. 133, 139; Murat Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, s. 142-144; M. Taki Dânişpejûh, "Mûsikî-nâmehâ", *Hüner u Merdüm*, sy. 152, Tahran 1354 hş., s. 69; sy. 156 (1354 hş.), s. 59; Ehad Arpad, "Abdülkadir Merâğî", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, I, 26; Öztuna, *BTMA*, I, 19.

NURİ ÖZCAN

MAKÂSİDÜ'L-FELÂSİFE

(مقاصد الفلاسفة)

Gazzâlî'nin

(ö. 505/1111)

Tehâfütü'l-felâsife adlı kitabına mukaddime olarak yazdığı felsefeye dair eseri (bk. GAZZÂLÎ).

el-MAKÂSİDÜ'L-HASENE

(المقاصد الحسنة)

Şemseddin es-Sehâvî'nin

(ö. 902/1497)

halk arasında meşhur olan hadislere dair eseri.

Tam adı *el-Makâşidü'l-hasene fî beyânî keşîrin mine'l-eḥâdisi'l-müştehire (dâ'ire, câriye) 'ale'l-elsine*'dir. Sahih, zayıf, hatta mevzû olmakla beraber halk arasında yayılan hadislerin bir araya getirilerek değerlendirildiği en önemli kaynaklardan biri olup müellif eserini bazı âlimlerin isteği üzerine kaleme aldığını söylemektedir. Hadislerin alfabetik olarak düzenlendiği kitabın sonunda ayrıca on yedi başlık altında hadisler konularına göre topluca zikredilmiştir. Son hadis 1356 numarayı taşımakla birlikte bunlardan 191'i atıflardan ibarettir, on dört haber üzerinde ise herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Her rivayet "hadis" kelimesiyle başlamaktadır. Rivayetin baş tarafından kısa bir bölüm alınarak kaynakları zikredilmiş, hadis ve râvileri hakkında müellifin veya diğer âlimlerin yaptığı değerlendirmelere yer verilmiştir. Bir hadisin senedindeki yanlış bilgiler veya hadisler değerlendirilirken yapılan hatalar tashih edilmiş, eğer bir rivayet şöret bulduğu şekliyle değil de farklı bir metinle kaynaklarda yer almışsa bu durum belirtilmiştir. Hadislerin farklı rivayetleri zikredilerek bunların en sağlamı tercih edilmiş, bazı kaynaklarda senedsiz nakledilen rivayetler belirtilmiş, bir rivayetin tariklerini toplayan müstakil çalışmalar varsa bunların adları verilmiştir. Metin tenkidi yapılan rivayetin anlamı Kur'an âyetlerine veya mâna ve muhteva yönünden sağlam bir hadise uygunsa buna işaret edilmiş, incelenen haber hadis olmakla beraber anlamı doğru ise bu durum belirtilmiş, asılsız rivayetler reddedilmiştir (örnekler için bk. hadis, nr. 203, 280, 536, 645). Müellif gerektiğinde hadislerin doğru anlaşılması için kelimeleri açıklamış ve çeşitli yorumlar yapmış (nr. 102, 1347), bu maksatla âyetlerden, hadisler-

den, sahâbe kavlinde, âlimlerin ve sûfilerin sözlerinden, şiirlerden, hatta hikâyelerden faydalanmış, bazan hadislerin sebeb-i vürûdunu da zikretmiştir.

el-Makâşidü'l-hasene'de 500 kadar kaynağa gönderme yapılmış, bunlardan en çok Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsaf* ve *el-Mu'cemü'l-kebir*'i ile Ebû Nuaym'in *Hilyetü'l-evliyâ*' adlı eserine atıfta bulunulmuştur. Başta Taberânî, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki ve Şîrûye b. Şehredâr ed-Deylemî olmak üzere birçok hadis âliminden faydalanılmıştır. Sehâvî hadis ilmindeki geniş bilgisini eserinde büyük bir maharetle kullanmış, ancak geniş ölçüde nakillere dayanan bu çalışmada incelediği hadislerin büyük çoğunluğunda görüş zikretmemiştir. Ciddi bir emek mahsulü olan eserin çeşitli kütüphanelerde elli adet yazma nüshasının bulunması (*el-Fihrisü's-şâmil: el-Hadis*, III, 1551-1552; ayrıca bk. Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 266, Şehid Ali Paşa, nr. 576; Konya Yûsuf Ağa Ktp., nr. 6929) onun büyük ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Eser birçok âlim tarafından ihtisar edilmiştir. Bunlardan İbn Abdüsselâm el-Menûfî'nin *ed-Dürretü'l-lâmi'a fî beyânî keşîrin mine'l-eḥâdisi's-şâ'î'a* ve İbnü'd-Deyba'nın bazı hadisler ilâvesiyle yaptığı *Temyizü't-tayyib mine'l-habîş mimmâ yedûru 'alâ elsinetî'n-nâs mine'l-hadis* (Kahire 1324, 1347, 1353, 1382/1963; nşr. Muhammed Osman el-Huş, Kahire 1405/1985; Beyrut 1403/1983, 1405/1985) adlı çalışmalarıyla Muhammed Abdülbâki ez-Zürkânî'nin kitap üzerinde biri büyük, diğeri küçük (nşr. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Riyad 1401/1981, 1416/1995) iki muhtasarı anılabilir. Zürkânî'nin büyük muhtasarı hakkında bilgi yoktur. Kitabın, Kâdîkudât Takıyyüddin tarafından *Tel-hişû'l-Makâşidü'l-hasene*, ayrıca adları bilinmeyen iki müellif tarafından *Tecridü'l-Makâşidü'l-hasene* ve *'ş-şevâhid ve Muhtasar mine'l-Makâşidü'l-hasene fî tahrici eḥâdisi'd-dâ'ire 'ale'l-elsine* adlarıyla yapılan üç muhtasarından da söz edilmiştir (*el-Fihrisü's-şâmil*, III, 1552). Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İbrâhim el-Hâdî b. Vezîr, eser üzerinde *Tahrîrü'l-Makâşidü'l-hasene fî tahrici eḥâdisi'd-dâ'ire 'ale'l-elsine* adıyla bir çalışma yapmıştır (üç yazma nüshası için bk. *a.g.e.*, I, 331). *el-Makâşidü'l-hasene*, halk arasında şöret bulan hadislere dair çalışmalardan Semhûdî'nin *el-Gum-mâz 'ale'l-lümmâz*, Aclûnî'nin *Keşfü'l-*

ḥafâ' ve Muhammed el-Hût el-Beyrûtî'nin *Esne'l-meṭâlib*'inin temel kaynaklarından.

el-Makâşidü'l-ḥasene bir mecmua içinde Leknev'de (1303, Süyûtî'nin *Zeylû'l-Le'âli'l-mašnû'a* ve *et-Ta'akkubât 'ale'l-mevzû'ât*'ı ve Abdülvehhâb b. Mevlevî'nin *Keşfü'l-aḥvâl fi nakḍi'r-ricâl*'i ile birlikte), ayrıca Kahire'de (1375/1956, 1405) ve Beyrut'ta (nşr. Muhammed Osman el-Huşt, 1405/1985; nşr. Abdullah Muhammed Sıddîk, Kahire 1375/1956; Beyrut 1399, 1407/1987) yayımlanmıştır. Adil Yavuz, *Muhammed b. Abdurrahman es-Seḥâvî ve el-Makâşidü'l-ḥasene* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1993, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Seḥâvî, *el-Makâşidü'l-ḥasene* (nşr. Abdullah Muhammed Sıddîk), Beyrut 1987; İbnü'd-Deyba', *Temyizü't-tayyib mine'l-ḥabîs fî mâ yedüru 'alâ elsineti'n-nâs mine'l-ḥadîs*, Beyrut 1403/1983, s. 9-10; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1779-1780; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 16; Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, *Muḥtaşarü'l-Makâşidü'l-ḥasene* (nşr. Muhammed b. Lutfî es-Sabâğ), Riyad 1401/1981, neşreden giriş, s. 29-31; Aclûnî, *Keşfü'l-ḥafâ'*, I, 8; Muhammed el-Hût, *Esne'l-meṭâlib fî eḥâdişi muḥtelifeti'l-merâtib* (nşr. Halîl el-Mîs), Beyrut 1403/1983, s. 5; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 32; M. Ebû Zehv, *el-Ḥadîs ve'l-muḥaddîsîn*, Kahire 1378/1958, s. 450; Ali Rıza Karabulut, *Kayseri Raşîd Efendi Kütüphanesi'ndeki Yazmalar Kataloğu*, Kayseri 1982, s. 425; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 395; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Ḥadîs* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1991-92, I, 331; III, 1551-1552; Muhyiddin Atıyye v.dğr., *Delilü mü'ellefâtü'l-ḥadîs*, Beyrut 1997, II, 622; Meşhûr Hasan Selmân, *Mü'ellefâtü's-Seḥâvî*, Beyrut 1998, s. 150-154.

ADİL YAVUZ

MAKÂSİDÜ'Ş-ŞERİA

(مقاصد الشريعة)

Genelde dinin, özelde ibadetler ve hukuk alanındaki dinî hükümlerin gayeleri anlamında bir tabir.

Sözlükte “bir şeyi hedeflemek, ona yönelmek” anlamındaki kasd kökünden türeyen ve “niyet, amaç” gibi mânalarda kullanılan maksid kelimesinin çoğulu olan makâşid İslâmî literatürde geniş anlamıyla “din”, daha dar anlamıyla “dinî bil-dirime dayalı ameli hükümler” mânasındaki şeriat kelimesiyle birlikte kullanıldığına “dinin gayeleri” ya da “naslarda yer alan ameli hükümlerin gayeleri” anlamına gelmektedir. Bu kavramın daha çok İslâm hukukçularınca ele alınması ikinci mânanın öne çıkmasına sebep olmuş,

hatta zamanla fikhî hükümlerin gayelerini, yani gerek naslarda açıkça belirtilmiş gerekse ichtihad yoluyla ulaşılmış dinî-hukukî düzenlemelere hâkim olan amaç unsurunu ifade eden bir tabir haline gelmiştir. Fıkıh literatürünü oluşturan değişik eser türlerinde ve özellikle usul eserlerinde “makâşidü's-şerîa, makâşidü's-şârî", makâşidü't-teşrî", el-makâşidü's-şer'iyye" gibi tamlamalarla ifade edilen makâşid düşüncesinin çağdaş bazı çalışmalarda “ehdâfû's-şerîa, rûhu's-şerîa" gibi tabirlerle de ele alındığı görülmektedir.

Klasik dönem İslâm âlimleri makâşidın önemine vurgu yapan ifadeler kullanmış ve şâriin gayelerinin neler olduğu hususunu açıklığa kavuşturmaya çalışmış olmakla beraber bunun için bir tanım yapma ihtiyacı duymamışlardır. Bilindiği kadarıyla bu konuda ilk tanıma Muhammed Tâhir İbn Âşûr'un (ö. 1973) eserinde rastlanmaktadır. Ancak İbn Âşûr bu kavram için toplu bir tanım vermemiş, makâşidı genel ve özel olmak üzere ikiye ayırıp her birini tanımlamıştır. Ona göre genel makâşid, şâriin şer'î hükümlerin sadece bir kısmında değil bütününde veya büyük çoğunluğunda göz önüne aldığı mâna ve hikmetlerdir. Özel makâşid ise şâriin insanların özel hukukî tasarruflarında (her bir hukukî fiille ilgili düzenlemede) onların yararlı amaçlarını gerçekleştirmek veya genel menfaatlerini korumak için hedeflediği niteliklerdir (*Makâşidü's-şer'ati'l-İslâmiyye*, s. 51, 146; açıklaması için aş. bk.). Makâşidın terim anlamı için İbn Âşûr sonrasında kaleme alınan çalışmalarda birçok tanım verilmişse de bunları “İslâm'ın getirdiği hükümlerin gayeleri” şeklinde özetlemek mümkündür. Klasik literatürde makâşid kavramıyla yakından ilişkisi olan birçok terim bulunmaktadır. Meselâ “hikmet (hikmet-i teşrî)", illet, sebep, mâna, münâsip vasıf" gibi terimlerin özellikle bir kısım tanımları bazan doğrudan makâşid anlamında kullanılsa da yaygın biçimde makâşid terimi bütün hükümleri kapsayan genel amaçlar, diğer terimler ise belirli hükümlerin özel amaçlarıyla ilgili olarak kullanılmaktadır.

Fikrî Temelleri. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde evrende bir nizamın bulunduğu, hiçbir şeyin boşuna yaratılmayıp bir amaca dayandığı, kâinattaki varlık ve oluşların insanın hizmetine verildiği, bu durumun evrendeki bütün varlıklar içinde özellikle insanı gâiyyet planında merkezî bir konuma getirdiği belirtilir. İslâm âlimleri bu âyetlerden, buralarda yalnız-

ca kozmolojik bir hakikatin vurgulanmasının değil kâinatta belirli bir mevkiye yerleştirilmiş olan insanda ahlâkî şuuru uyandırmanın amaçlandığı sonucuna ulaşmış olmakla beraber (bk. GÂİYYET), kullara yönelik ilâhî emirlerin gâî ciheti bazı kelâm problemleriyle karma biçimde ele alındığından ibadetler ve hukuk alanındaki dinî bildirimlerin amaçları konusunda farklı eğilimler ortaya çıkmıştır. Allah'ın kulları için iyi olanı yapmak ve faydalı olanı emretmek zorunluluğunun bulunup bulunmadığı (vücûbü'l-aslah) ve dinî sorumluluk bağlamında insan fiillerinin iyilik ve kötülüğünün akılla biliniş bilinemeyeceği (hüsün-kubuh) meselesinde ortaya çıkan eğilimler, makâşid düşüncesinin temelinde yer alan ta'lîl konusuyla ilgili görüşler için de yönlendirici bir etkiye sahip olmuştur. Özetle, Mu'tezile ve Mâtürîdiye ekollerinin yaklaşımı Allah'ın fiillerinin, dolayısıyla hükümlerinin bir gayeye yönelik (muallle) olduğunu söylemeyi mümkün kılarken Eş'ariyye'ye mensup İslâm âlimlerinin bunun teorik olarak ifade edilmesini bazı kelâmî mülâhazalarla sakıncalı bulduğu görülür (bk. HÜSÜN ve KUBUH; İLLET; TA'LÎL). Kelâm sahasındaki bu görüş ayrılığına rağmen temelde hükümlerin amaçlarını ortaya çıkarmaya yarayan ta'lîl işlemi fikhî düşüncenin vazgeçilmez bir ögesi olduğundan fıkıh usulünde ahkâmın ta'lîl edileceği ilkesi -Zâhirîler gibi ta'lîl fikrine bütünüyle karşı çıkımlar hariç- âlimlerce genel kabul görmüş ve karşılaşılan yeni fikhî meselelerin çözümünde ta'lîl yöntemi uygulanagelmıştır. Nitekim günümüze ulaşmış ilk usul eseri olan İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinden itibaren yazılan usul kitaplarının büyük çoğunluğunda ta'lîl düşüncesinin açık bir göstergesi olan kıyas bir hüküm çıkarma metodu olarak yerini almış, kıyas dışındaki ichtihad türlerinde de her dönemde ta'lîle başvurulmuştur.

Makâşid fikrinin temellerinden biri de “insanın yaratılışıyla birlikte sahip olduğu özellikleri” anlamında kullanılan “fıtrat” ile makâşid arasındaki ilişkidir. Bu hususa büyük önem veren İzzeddin İbn Abdüsselâm'a göre Allah, insanların fıtratına genel olarak faydayı belirlemeye yarayan bilgileri yerleştirmiştir. Meselâ çok faydanın az faydaya veya az zararın çok zarara tercih edilmesi gerektiği insanların fıtratına yerleştirilen bir kuraldır. Bu sebeple zaruri faydalar konusunda filozofların görüşleriyle şer'î hükümler aynı noktada buluşmaktadır (*Kavâ'id*-